

Анна Шендрик

ШЕНДРИК Анна Петрівна — аспірантка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів — історія української філософії XVII — XIX століть.

I. МІРЧУК ПРО ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ СВІТОГЛЯДУ Т. МАСАРИКА

У статті розкривається суть філософських ідей Т.Масарика у творчій спадщині І.Мірчука і їх вплив на становлення національної свідомості у Чеській республіці зокрема, — у сучасній Україні і в слов'янському світі загалом. Висвітлюються засади філософських поглядів Т.Масарика в інтерпретації І.Мірчука. Окреслюються основні аспекти праць І.Мірчука про Т.Масарика. Визначаються головні проблеми і основи слов'янської філософії з погляду І.Мірчука.

Ключові слова: наука, релігія, «релігійна демократія», марксизм, національність, нація, «слов'янське питання».

Чільне місце в історії філософської думки в Україні посідають філософи діаспори. До представників філософської еліти діаспори належить і Іван Мірчук, творча спадщина якого ще не досліджувалася в сучасній українській і загалом у вітчизняній філософії. Іван Мірчук відомий насамперед як організатор української науки в діаспорі і як пропагандист української культури в західному (німецькому й англійському) світі. Його внесок в українську філософію невеликий за обсягом, але високого наукового рівня.

Іван Мірчук є першим перекладачем українською мовою праці Канта «Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка виступає як наука». Головну увагу зосередив на розви-

ткові філософії в слов'янських народів і написав низку статей українською, німецькою, чеською, польською й англійською мовами: про Сковороду (1926); про Сковороду на тлі української філософії XVIII ст. (1928); про Петра Лодія і його переклад «Elementa philosophiae» Баумайстера (1927); про прикмети слов'янської філософії (1927); про роль церкви в духовному житті України від X до XVI ст. (1930); про релігійні течії в Україні від XVI до XVIII ст. (1930); про головні проблеми й основи слов'янської філософії (1930 і 1936); про месіанізм у слов'ян (1931); про філософські засади світогляду Т.Масарика (1930); про слов'янські елементи філософії Т.Масарика (1931).

Філософська спадщина І.Мірчука розкидана по виданнях і досі малодоступна. Найцінніші її частини — це докладні розвідки на вузькі теми. Крім того, він автор майстерно виконаних синтетичних нарисів з історії української філософії.

Цільне місце в епістолярії І.Мірчука посідає дослідження основ слов'янської філософії, її характерних особливостей в цілому, та аналіз філософських концепцій найбільш яскравих представників цього напрямку, — загалом до таких персоналій учений відносить, перш за все, Г.Сковороду, а із сучасників — Т.Масарика. Ім'я останнього, нині стало відомим в Україні, як вченого, політика, першого президента Чехословацької республіки, завдяки публікаціям досліджень О.Бочковського (сучасника Т.Масарика), статей чеських та сучасних українських вчених — С.Віднянського, О.Бетлія, М.Нагорняка.

Мета даної статті полягає у комплексному аналізі та систематизації ідей Т.Масарика у творчій спадщині І.Мірчука і їх впливові на становлення національної свідомості у Чеській республіці зокрема, — у сучасній Україні і в слов'янському світі загалом.

Реалізація означеної мети потребує вирішення таких дослідницьких завдань:

— визначити засади філософських поглядів Т.Масарика в інтерпретації І.Мірчука;

— окреслити основні аспекти праць І.Мірчука про Т.Масарика («Філософські засади світогляду Т.Масарика», «Філософ Т.Масарик»);

— визначити головні проблеми і основи слов'янської філософії з погляду І.Мірчука (на основі наукової та епістолярної спадщини Т.Масарика).

Чому І.Мірчук так детально досліджує філософський світогляд Т.Масарика? Власне він сам дає відповідь на це питання «Зробив я це тому, бо дуже часто доводиться чути, що Масарик є мислителем західного, а точніше німецького типу, а відтак репрезентує раціоналістичний напрям, якому чужі усі ірраціональні елементи слов'янських, а головню східноєвропейських мислителів. Ці погляди наскрізь фальшиві. Хто познайомився з творчістю Масарика глибше і віднайшов основи його філософського світогляду, той без сумніву переконався, що наведені тут моменти мають ключове значення для визначення Масарикового думання. Безпосередній зв'язок його творчості з актуальними питаннями часу, залежність теоретичних міркувань від конкретної дійсності, перевага почуттів над розумом, елементів ірраціональних над раціональними, глибока релігійність та захоплення месіаністичними настроями — це риси, які вказують на безпосередню приналежність Масарика до духовного світу слов'ян» [3, с.343]. Таким чином, І.Мірчук, намагався змінити усталені погляди багатьох дослідників теоретичної спадщини Т.Масарика, як представника західної філософської дуки. Зупинимось на аналізі основних поглядів Т.Масарика: проблема людини-науки-філософії, «релігійної демократії», критика марксизму (переосяснення понять «культура», «держава», «власність», «комунізм», «національність»), філософсько-правове обґрунтування теорії нації, «слов'янське питання».

Насамперед І.Мірчук звертається до «висхідної точки філософії Т.Масарика», тобто досягнень філософської думки кінця ХІХ століття. Творчо переосмислюючи філософські

концепції попередників, Т.Масарик приходиться до переконання, що «людина не лише раціональна істота (*animal rationale*), головна діяльність якої не завершується на розумових функціях, але й також вольова й чуттєва, на що спирається мораль та релігія» [4, с.211]. І.Мірчук підкреслює «У конкретній логіці Т.Масарика можна прочитати наступну думку: «Інтелект є більшою мірою підпорядкований почуттям і устремлінням, ніж почуття і устремління розумові. Загалом неможливо заперечити те, що розум служить різним сліпим силам, почуванням та устремлінням, наші бажання звичайно є генератором думок, однак життя одиниці і народів визначається більшою мірою почуттями та ідеалами» [4, с.211]. На думку Т.Масарика, «Наука — це велика сила людини, але вона переконує її також у власному безсиллі. Мало є того, що ми знаємо, а більше того, чого ми не знаємо. В багатьох речах ми помиляємося, а іноді й узагалі не можемо нічого пізнати» [4, с.211-212]. Отже, І.Мірчук називає головні складові філософських узагальнень Т.Масарика і наголошує: «Як бачимо, Масарик доволі скептично висловлюється про роль і значення інтелекту. Самого розуму не вистачає і людина керується у своєму прогресі не лише раціональними, але й ірраціональними моментами. Навіть думка не може нас задовольнити, бо дає нам лише уривки, фрагменти дійсності; око вченого може охопити лише невеликий простір, який зменшується з кожною новою спробою поглиблення наших досліджень. Тим часом наше серце, наші почуття, наша воля, вимагають повноти; їм не достатньо того, коли ми від молекул переходимо до атомів, від атомів до електронів, від електронів до іонів. Вони навіть тоді прагнуть знати, що йде далі, а відтак у нашому образі дійсності залишається порожнє місце» [4, с.212].

Детально зупиняється І.Мірчук на ставленні Т.Масарика до релігії «Тільки релігія дає, на думку Масарика, повний погляд на світ. Релігія заповнює ті порожні місця, які залишає наука. Зрозуміло, що робить це не офіційна релігія, легалізована од-

нією з існуючих Церков, бо кожна Церква потонула сьогодні в догмах, які не дозволяють критики і подальшого розвитку. Тому, сучасну людину не заспокоює ані церковна віра, ані церковна наука, ані запатентована Церквою мораль. Відчуваючи потребу самої релігії, нам слід шукати нових шляхів» [4, с.212]. Т.Масарик виразно підкреслює, що релігія це не застаріла річ, якої сучасна людина не потребує, а навпаки «релігія та віра є для нас повітрям для дихання» [4, с.212].

За Т.Масариком «Ця нова віра має відповідати передусім характеру нової доби, вона повинна відповідати новим науковим та соціальним поглядам. Вона має бути центральною точкою нашого думання, чуття і діяння, яке робить з нашого життя устремління до вищих цілей та дає можливість прямувати спільними силами до одної мети, вселюдської гармонії» [4, с.212-213]. Отже, І.Мірчук наголошує, що ціла теоретична й практична філософія Т.Масарика полягає у прямуванні до правдивої релігії [4, с.212-213].

Водночас І.Мірчук називає Т.Масарика сучасною людиною, й для вченого також і «знання є сила». Тож Т.Масарик утворює свій погляд на світ, погляд, який не є ні строго науковий, бо самого знання не вистачає, ні чисто теологічний, бо з нього усунуто все те, що протривається науці [4, с.213].

«Мені здається, — констатує І.Мірчук, — що розв'язання цієї проблеми можна знайти саме у близькому відношенні Т.Масарика до точних наук. Власне у релігійності філософа та його вірі в особистого Бога проявляється його модернізм і його ознайомленість з результатами фахових дисциплін» [4, с. 214].

Сам Т.Масарик свою релігійну позицію визначав як, етистичний гуманізм, або релігійну демократію, розглядаючи її саме як людський природний світ [5, с.657]. Теорію демократії Т.Масарика можна розглядати як своєрідний синтез духовної та етично-плюралістичної течії Просвітництва, пов'язаних з чеською релігійною та філософсько-політичною традицією, представниками якої стали Я.А.Коменський, Я.Гус та святий

Войтех. Отже, релігійна демократія Т.Масарика являє собою синтетичну концепцію природного людського духу. Це теїстичний гуманізм, релігійне вираження синтезуючої концепції природного людського духу.

І.Мірчук у праці «Філософські основи світогляду Т.Масарика» наголошує, що основою «релігійної демократії» є ідея гуманності, рівноправності, свободи та справедливості «модерна політика а головню політика малого народу, повинна базуватися на моралі, праві і справедливості, а це означає справжній демократизм» [4, с.218].

«Релігійна демократія Масарика, на думку чеського дослідника М.Беднаржа, являє собою духовну позицію, що ґрунтується на європейській традиції філософії та християнства, однак перевершує її як вирішальна життєва налаштованість теїстичного синтезу критицизму і віри дотеперішньої традиції філософії та християнства, а тому означає постметафізичну та посттеологічну можливість адекватного релігійного підходу» [5, с.657].

Роздумуючи щодо реальності концепції релігійної демократії, Т.Масарика, І.Мірчук зазначає, що учений розумів таку демократію як тривалий глобальний напрям, який слід підтримувати в сенсі політичному, забезпечуючи необхідні інституційні умови для релігійної терпимості. У широкому розумінні це означає позитивний заклик до розуміння людського життя як віри громадян, об'єднаних ідеєю «місії своєї держави та народу», себто заклик до морального вдосконалення життя, перманентної реформи, революції «голів та сердець» [5, с.657].

І.Мірчук у своїй праці «Філософські основи світогляду Т.Масарика» наголошував на тому, що філософія моралі та «релігійна демократія» Т.Масарика, в основу якої покладено принцип любові, є теоретичним обґрунтуванням ідеалу гуманності, — саме цього ідеалу (саме тут концепції Т.Масарика та І.Мірчука повністю співпадають) повинні прагнути усі нації у своєму культурному розвитку.

«Демократія, — наголошує Т.Масарик, — із соціальної точки зору, означає подолання деградуючої бідності; республіка, демократія не допускає, щоби окремі особи чи стани використовували своїх співгромадян — при демократії людина для людини не повинна бути засобом. Оте природне розмаїття мусить бути впорядковане поділом та ієрархією функцій і праці; організація людей неможлива без керівників та підлеглих, але це повинна бути саме організація, а не привілей, не аристократичне панування, а взаємодопомога. Демократії потрібні лідери, а не пани» [5, с.659].

Слід зазначити, що, наповнюючи гуманістичним змістом поняття демократії, учений тим самим поглиблював філософсько-правову та політичну чеську традицію і пов'язану з нею політичну практику, яка відкидала та викривала помилкову концепцію політики, котра релігії та духовному життю відводила лише сферу приватного життя. «Ця філософія політики сформувалася внаслідок розвитку інтерпретації християнського платонізму, що був зорієнтований на духовну сутність демократизму. Тому ідея чеської держави, що відповідає йому, походить від специфіки християнського поняття національної індивідуальності, яке було сформоване у процесі великоморавської духовної місії слов'янських просвітителів Кирила та Мефодія. Сутність його полягає насамперед у посиленні акценту на авторитеті християнської моральної свідомості індивідів та їх взаємній терпимості» [5, с.660].

Отже, Т.Масарик цікавий як мислитель-теоретик, а водночас і як практик: він усі теоретичні висловлювання привів у життя у Чехословацькій республіці [1, с.48].

Та в першу чергу Т.Масарик був ученим -філософом. Серед його численних філософських та історико-політологічних праць найвідоміші — «Самогубство», «Національна філософія новітнього часу», «Гуманістичні ідеали», «Чеське питання», «Ян Гус», «Соціальне питання», «Росія і Європа», «Про так звану диктатуру пролетаріату» та інші .

І. Мірчук назвав Т. Масарика апостолом гуманізму, моральності і демократії. Його погляди, переконання і висловлювання з питань цих загальнолюдських цінностей актуальні й сьогодні. «Найпереконливіший аргумент на користь демократії, — говорив Масарик, — це її гуманізм, віра у людину, в її гідність, і її духовність і в безсмертя душі — це і є справжньою метафізичною рівністю» [1, с. 9].

«З етичного погляду демократія, — писав Т. Масарик, — це втілення любові до ближнього на політичному рівні. Демократія це не лише державний устрій, вона не є лише тим, що записано в конституціях; демократія це погляд на життя, який полягає в довірі до людей, в людяності, одначе нема довіри без любові, нема любові без довіри. Я сказав, що демократія це дискусія. Справжня дискусія можлива лише там, де люди ставляться з довірою один до одного і чесно шукають правди. Демократія це розмова між рівними, розмірковування вільних громадян на очах усього суспільства... Демократичний ідеал це не лише ідеал політичний, а й соціальний і господарський. Комунізму не приймаю. Без індивідуумів, без здібних і винахідливих людей, без талановитих керівників, без геніїв праці в суспільстві не можливо нічого розумного і справедливого організувати. Демократія це запорука миру для нас і всього світу» [1, с. 9].

І. Мірчук у своїй праці «Філософські основи світогляду Т. Масарика» назвав філософію Т. Масарика «філософією реалізму». Тому не випадково Т. Масарик досліджував теорію марксизму. Цій темі присвячена праця «Критика марксизму», основні концептуальні засади якої можна звести до наступних тез:

— критичне переосмислення понять «культура», «держава», «родина», «власність», «комунізм», «національність»;

— марксизм К. Маркса та Ф. Енгельса (за Т. Масариком) повністю аморальний, оскільки прагне змінити людство з допомогою соціальних інституцій (такі поняття як «етика», «релігія» та «філософія» ними вважаються вершиною пережитих ідеологій);

— головний акцент Т.Масариком робиться на тому, що марксизм є вченням антирелігійним: «Марксизм був і є вченням антирелігійним; принаймні, таким його називають його теоретики. Марксизм як система цілком позбавлений теологізму; але водночас його взаємини з релігією значно тісніші, ніж це може здатися на перший погляд» [2, с.32];

— Т.Масарик поставив питання про нове розв'язання проблеми історичного матеріалізму (теорія пізнання та метафізичний матеріалізм);

— матеріалізм К.Маркса та Ф.Енгельса (за Т.Масариком) — це не зовсім вдалий синтез гегелівського пантеїзму, вульгарного матеріалізму, позитивізму, еволюціонізму;

— культурні завдання соціалізму — популяризувати мистецтво і науку (доступність усіх творів мистецтва, літератури, науки).

Отже, Т.Масарик зробив висновок у своїй праці, що соціалізм, як і марксизм, дедалі помітніше і виразніше наближається до філософії. Глибока соціальна реформа неможлива без реформованого світогляду. Наступним логічним наслідком такої зміни поглядів буде наближення марксизму до інших прогресивних філософських течій. «Завдяки критичному ставленню до власних та чужих поглядів, завдяки критичному вивченню історії, вивченню соціальних доктрин та інституцій — соціалізм втрачає свою теоретичну винятковість та віру в свою непогрішність, засвоєну в часи затятої політичної боротьби» [2, с.35].

Тому є лише одна істина. Ті, хто щиро шукає цю істину [2, с.35], на думку Т.Масарика, можуть відрізнитися багато в чому, але завдання філософської праці та суспільна робота завжди наблизять та об'єднають їх у головних питаннях.

Особливе місце в науково-теоретичній спадщині Т.Масарика займає філософсько-правове обґрунтування теорії нації. На думку І.Мірчука саме Т.Масарик був пов'язаний у деякій мірі з месіанізмом (комплекс філософських питань, які були висвітлені у праці «Філософ Т.Масарик» І.Мірчука).

І.Мірчук аналізував вступне слово до праці «Чеська політика» Томаш Масарик, де автор наголосив: «Поняття народу у давні часи розумілося лише політично; політично чинні і правосильні класи були народом, а людська маса не мала ані політичних, ані культурних прав, якщо можна так сказати, то простий люд був виключений із духовної громадської праці. Лише з кінця XVIII ст. простий люд активно включається у вирішення суспільних справ, відстоює свої права. Народ і люди починають розглядатися як політична та культурна спільність щодо вищих класів» [7, с.644].

Причини та механізм цього процесу розглядаються Т.Масариком у «Новій Європі», де він системно виклав свої погляди на дану проблему. «Нації, — зазначав він, — з плином часу змінюються; в якій мірі і через що? Чи вони змінюються фізично (анатомічно) шляхом схрещування, чи через заняття? Тому, що живуть у містах? Залежно від харчів? Чи психічні властивості народів змінюються незалежно від фізичних і через що? Чи змінюються ці властивості самі по собі, чи під впливом чужих психічних властивостей? Шляхом переймання чужих думок, звичаїв, установ і т. ін.? Отже, постає нелегка проблема самобутності та самодатності їхньої культури» [7, с.644-645]. У сі ці погляди Т.Масарика І.Мірчук пов'язував з поняттям «месіанізм». На думку І.Мірчука, під месіанізмом, слід розуміти віру в окреме і надзвичайно важливе посланство обраного народу, який уважаючи себе носієм нових ідей, має повести людство до кращого майбутнього.

Цікаві міркування щодо генезису нації викладені Т.Масариком у лекціях з практичної філософії, де, вказуючи переважно на змішування рас і відсутність чистих націй, він піддавав критиці расові теорії. Критично проаналізував учений і концепції племінного походження нації, які не задовольняли його з огляду на нечіткість визначення самого поняття «нація» і відсутність класифікації племен. Не вбачав він основним націотворчим чинником і державу [7, с.645].

Важливу роль у формуванні нації Т.Масарик (у даному питанні думки Т.Масарика та І.Мірчука повністю співпадають) відводить мові. Початки національних мов учений пов'язує з періодом Відродження та Реформації. Саме тоді відбулося освячення національних мов через їх введення до літургії на місце латини. Ця подія сприяла не тільки визнанню народних мов, демократизації суспільства, а й визволенню особи від авторитету церкви .

Для глибшого осмислення концепції нації Т.Масарика доречною є інтерпретація вченим гердерівської і реанівської моделі нації. До Й.Г.Гердера професор Т.Масарик звертався відносно часто, а тому в його працях можна знайти багато суджень, які є результатом впливу філософії німецького вченого.

На думку М.М.Нагорняка, масариківська концепція нації, не зважаючи на чимало посилок на Й.Г.Гердера, значно ближча до реанівських ідей. Основний наголос в ній робиться на тих рисах, які мають не природний антропологічний, а культурний характер, що відповідало реанівському баченню. Таким чином, масариківська концепція національної культури містить ідею про суто національний характер усіх проявів особистісного і суспільного життя. Важливу роль у консолідації нації Т.Масарик відводив національній ідеї, яка є даним «згори» зразком, який має коріння в національній спадщині. Проте ця ідея була не порушним зразком якоїсь національної ідентичності, а лише національною метою, реалізація якої у різних історичних ситуаціях певною мірою пов'язувалася з конкретними напрямками діяльності [7, с. 646-647].

Неабияку роль в утвердженні національної ідеї вчений відводить Просвітництву, а також Французькій революції, яка не тільки легітимізувала (через визнання прав людини) мовні права, а й вперше надала національній ідеї політичного значення. «Філософія XVIII століття, — писав Томаш Масарик, — проголошує принципи й ідеали гуманізму, Французька революція — права людини. Й.Г.Гердер, цей «жрець чи-

стої людяності», оголошує народи природними органами людства й одночасно відкидає держави як органи «штучні». Європа значною мірою приймає принцип національності за основу політичної організації. Саме з цього часу, на думку Т.Масарика, національна ідея проявляла себе щоразу масштабніше і згодом стала однією з основних підстав сучасної політики, основою політичної організації людства[7, с.648]

Віддаючи належне культурній функції нації, Т.Масарик відзначав велику роль національної еліти в творенні високої культури, яка була орієнтована на гуманістичний ідеал. Саме інтелектуальна активність представників нації, на думку вченого, безпосередньо впливає на розвиток нації, формуючи її духовну основу. З усвідомленням ними цілей і наслідків розвитку чеського народу пов'язував вчений основні етапи чеської історії .

У своїй праці «Філософ Т.Масарик» І.Мірчук наголошував на тому, що перевага чуттєвих елементів у житті людини та зневіра у всемогутність розуму пов'язуються у Т.Масарика з «нехиттю до абстрактного», відірваного від життя міркування та підштовхує його у бік питання релігійного, соціального, політичного характеру, а також у напрямок проблем етики та педагогіки. І.Мірчук зазначає, що усі праці Т.Масарика характерні тим, що їхнім предметом є теми «які виростають з потреб дня» і знаходяться в органічному зв'язку з тими питаннями, якими цікавиться слов'янська філософія. І.Мірчук звертає увагу на значення Т.Масарика як чеського і слов'янського філософа, а також визначає його глибокий вплив на сучасне йому чеське громадянство.

У праці «Філософ Т.Масарик» І.Мірчук звертає увагу на прагнення Т.Масарика одразу практично втілити свої теоретичні міркування і таким чином досягти повної гармонії між теорією та практикою, тому розроблення національної проблеми тісно пов'язане у Т.Масарика із з'ясуванням суті «слов'янського питання». Протягом усього свого життя

Т.Масарик невтомно боровся за права слов'янських народів, популяризував їхні духовні досягнення та ідеї слов'янського союзу. Водночас він визнавав право кожної нації на самовизначення, створення власної держави, що було обумовлено логікою їх історичного розвитку і зростанням національної самосвідомості народів. Т.Масарик писав, що «кожна нація є державотворною, кожний народ прагне до політичної самобутності, зокрема і малі нації. І питання самостійного розвитку полягає лише в силі національно-визвольної боротьби, волі і спроможності кожної окремої нації на рішучі практичні дії»[1, с.50].

Тому Т.Масарик з особливим переконанням обстоював ідею не культурного, а насамперед політичного єднання в націю. У праці «Чеське питання» він так формулює роль і завдання слов'янства в цьому історичному процесі: «Метою кожного з нас є незалежність, але в єдності, наша національна програма — людяність (гуманність). Цій меті має підлягати й наша тактика: гуманності потрібно досягати гуманними засобами — світлим розумом і гарячим серцем, не насильством, а миром, не мечем, а оралом, не кров'ю, а працею, не смертю, а життям, відроджуватися — це наше завдання, в цьому полягає сенс нашої історії, заповіт наших великих предків» [1, с.50].

У спробах вирішення тієї чи іншої національної ситуації Т. Масарик уважав найсуттєвішим правильне розуміння союзу між народом і нацією, з одного боку, — і державою, з іншого. У даному питанні він в основному зійшовся у поглядах з Й.Г.Гердером, який вважав «народи» природними органами людства, а «держави» — штучними утвореннями. Для Т.Масарика, «народ» був за своєю суттю феноменом демократичним, де кожний індивідуум був покликаний застосовувати свої здібності залежно від можливостей. Тоді як, «держави» виникали спочатку як результат вищого духовного розвитку народу і прагнули до використання і панування над людьми.

Лише в нові часи у житті «народів почали з'являтися спроби будування демократичних держав». Водночас прагнення кожного свідомого народу мати свою власну державу він вважав цілком природними. Придушення націй він уважав за «гріх проти людства і людськості» [8, с.73].

І.Мірчук критично аналізуючи наукову та епістолярну спадщину Т.Масарика наголошував на тому, що його зрілі праці свідчать про практичні тенденції думання. Не метафізичні спекуляції, не критика чистого розуму та філософія фікцій, а «чеське чи соціальне питання» або «наша теперішня криза» дають Т.Масарику матеріал для філософічних спекуляцій. На думку І.Мірчука Т.Масарик філософував лише у тому напрямку, в який його скеровувало життя. Тому у своїх теоретичних розробках «питань нації» він торкнувся і расової проблеми. «Чистих» народів чи рас нема, всі вони сильно змішані, тому ділити їх за групою крові чи подібним чином неможливо, констатував він. Водночас є окремі народи, що більше піддавалися найрізноманітнішим духовним впливам інших, чужих народів і рас; відбувається взаємний обмін ідеями, звичаями, інституціями та інше. Так розв'язує цю серйозну проблему самотності народів, незалежності їхньої культури природний розвиток. Це все спрямовано проти ізоляції, проти замкненості окремих народів щодо решти світу.

Однією з фундаментальних проблем, яка постійно цікавила Масарика, була проблема співіснування великих і малих народів і держав, проблема, яка просто фатально стосувалася Центральної і Південно-Східної Європи. Вирішальне значення у співіснуванні великих і малих держав і народів, за Т.Масариком, належить праву [8, с.76]. Як наголошує І.Мірчук у своїй праці «Філософ Т.Масарик» чеський вчений витворює свій ідеал на християнській zasadі любові. У першу чергу, на думку І.Мірчука, Т.Масарик має думці рідню, далі народ, а лише потім ціле людство. Любов до людства, яка знайшла своє зовнішнє вираження в ідеалі гуманності є харак-

терною рисою не лише для Масарика, а й для всього визвольного руху чехів загалом. Любов за твердженням І.Мірчука, має бути позитивною і активною. Декому здається, що він любить свій народ вже тому, що ненавидить його ворогів. Така любов не заслуговує на назву справжньої любові, бо остання вимагає від нас звичайної дрібної праці, а не героїських вчинків, які не можуть бути відповідно використанні за умов звичайного життя і вимагає для цього надзвичайних обставин. Оскільки І.Мірчук постійно наголошував на тому, що Т.Масарик є «практичним» філософом і свої філософські концепції «месіанізму», «гуманізму», «любові до ближнього» він втілював у життя, як наслідок, на думку І.Мірчука Т.Масарик висунув концепцію «регіональної інтеграції в повоєнній Європі». Саме в цій концепції на практиці мали бути втілені вище зазначені складові філософської концепції Т.Масарика, на думку І.Мірчука. Основні риси, якої зводяться до наступного:

— місце «малих народів» у загальноєвропейському процесі. Належне місце в творенні духовної і моральної основи післявоєнної Європи повинні бути зайняті слов'янські народи, кожен з яких має «... свою тисячолітню історію, а отже, свої власні обов'язки і свої власні цивілізаційні проблеми». Геополітичні зміни, що сталися у роки Першої світової війни в Європі, привели до пожвавлення національного руху цих віками поневолених народів, що викликало неоднозначне ставлення великих держав. Тоді як великі держави в національних прагненнях «малих народів» виділяли лише руйнівний фактор. Т.Масарик звернув увагу на потужний інтегральний потенціал народів Центрально-Східної Європи, який полягає в їх приналежності «до слов'янського організму». І взагалі «народи Європи, на його думку, не слід розглядати ізольовано, а щодо слов'ян, то вони завжди були членами європейської та християнської родини». Цим самим як вчений він ще раз нагадав, що національні рухи є невід'ємною частиною європейської історії. А щодо іде-

ології націоналізму, яку й сьогодні дехто розглядає лише в її крайньому прояві, то саме вона у свій час сприяла створенню незалежних західних демократій, формуванню національної державності багатьох націй [6, с.40];

— «нова гуманітарна Європа» «...тут містилося зобов'язання спільної діяльності країн Центрально-Східної Європи проти політичного насильства і гегемонізму» [6, с.43];

— пріоритет загальнолюдських цінностей у політичній боротьбі. Відзначимо те, що політична самостійність оцінювалась ним як зовнішній фактор, тоді як внутрішня самостійність, яка обумовлена культурним, економічним та соціальним розвитком, є у нього найважливішою. Без останнього, на його думку, перша є лише фікцією. «Самостійність, — підкреслює Т.Масарик, — не втримає і не врятує жодного народу. Народ сам мусить втримати самостійність, і врятує нас моральність та освіта. Політична самостійність є лише засобом до справжнього національного життя, ми б втратили її, коли б ми як нація перестали морально жити» [6, с.40];

— баланс інтересів народів і цивілізацій. У нову архітектуру післявоєнної Європи Т.Масарик поклав принцип рівноваги між колективною дисципліною і солідарністю, причому дане об'єднання не повинно було нав'язуватися, а ініціюватися знизу. Моральний і духовний його зміст є чи не найважливішим, оскільки загальноєвропейський процес протікає в умовах різних цивілізацій, їх взаємодії, перехрещення і протидії. Саме тому Т.Г.Масарик вказував на неможливість механічного перенесення моделей однієї цивілізації на іншу та необхідність пошуку форм взаєморозуміння і співпраці не тільки країн, угруповань, блоків, але й цивілізацій [6, с.44];

— державна самостійність слов'ян;

— інтеграційні процеси народів Європи. Майбутня Європа уявлялась йому як певна єдність народів з різними, але взаємодоповнюючими традиціями, соціально-політичними устроями, культурами, релігіями. Чи не вперше вчений вказав

на той факт, що загальноєвропейський процес, метою якого є створення економічної і культурної єдності, не означає втрати самобутності націями, народами, культурами. Навпаки, він передбачає їх взаємозбагачення взаємодоповнення [6, с.45];

— «культурний елемент», як складова політичної самостійності. Доречно згадати висловлювання А.Тойнбі про те, що «культурний елемент являє собою душу, кров, сутність цивілізації». Тому, виходячи з близькості культур слов'янських народів, Т.Масарик розглядає культурний елемент у процесі інтеграції і формуванні майбутньої Гуманітарної Європи. Відсутність належної духовно-моральної основи могла спричинити смуту, розкол і конфлікти в лоні слов'янства [6, с. 40];

— реконструкція Сходу Європи (створення нових: держав; форм влади; нові основи цивілізаційного життя). Національний принцип виступає в Т.Масарика як позитивна сила, яка повинна закласти основи демократичної стабільної Європи і не може гальмувати загальноєвропейського процесу, оскільки не протиставляє себе цілому (тобто людству). Бо саме «людство не є щось наднаціональне, а виступає як організація поодиноких народів». Чи не вперше як політик Т.Масарик заперечив думку тих, хто вважав, що між національними прагненнями народів та їх інтернаціональними устремліннями існує антагонізм [6, с.40];

— розробив модель регіональної інтеграції. В нову архітектуру Європи він заклав рівновагу між колективною дисципліною і солідарністю, а щодо створення федеральних структур, то ініціатива мала йти знизу, від регіонів [6, с.45];

— рівноправність нових народів. У своєму монографічному дослідженні «Філософ і політик Т.Г.Масарик» чеський історик Ярослав Опат підкреслює, що «Масарикове бачення майбутнього не було вірою в ідеальне суспільство, але надією на можливість його позитивного вирішення» [6, с. 45];

— ідеологія федералізму (національна незалежність народів). Проте головною масариківської ідеології федералізму

мала стати національна незалежність народів. Щодо шляхів і форм федерації, то «... вільні народи, — підкреслював вчений, — самі вирішують, чи вони бажають вступати у федеративні зв'язки і з ким». Майбутнє такого об'єднання Т.Масарик ставив у залежність від того, як «і якою мірою народи на Сході зможуть порозумітися між собою [6, с.41];

— українське питання в контексті концепції федералізму (документ «Демоератична Унія Середньої Європи»).

Як бачимо, філософська творчість Т.Масарика не охоплює проблем загального характеру, не розглядає основ та меж людського знання, не ставить космогонічних і метафізичних конструкцій, будучи при цьому незамкненою та незакріпленою у певних сталих логічних формах. Утім, незважаючи на це, вона велична своїм впливом на суспільство, визначна своїми результатами. Її вага та значення полягають насамперед в особі її автора, а вже потім у її безпосередньому відношенні до реального життя та його потреб [4, с.218].

У слов'янському світі філософія базується на житті і навпаки. Тому духовне життя широких слов'янських мас має більше філософський характер. Візьмімо для ілюстрації приклад українського філософа Сковороди, який не дав нам ніякої системи, і філософія якого була поясненням, теоретичною інтерпретацією його життя. Філософія Сковороди — це його життя, це він сам. Ця життєва і небагата у своїй теоретичній частині філософія є набагато важливішою своїм впливом на сучасні покоління, ніж багатотомні твори деяких західноєвропейських філософів. Те саме можемо сказати й про Масарика. Його філософія — це його життя, це він сам [4, с.220].

Кожний народ прямує до незалежності і не має сили на світі, яка б могла його стримати на цьому шляху, якщо тільки у нього є свідомість і духовний базис незалежності. Це є річ зрозуміла, а тому головне питання відноситься лише до засобів, які мають нас привести до цієї мети. Вони носять, за Масариком (і в цьому він співзвучний з І.Мірчуком),

інтелектуально-етичний характер: висока народна освіта, організація сил на всіх ділянках людського знання, щоб народ тримався внутрішньою силою, поступ та вільнодумність, що мають проявлятися у свободі думання, справжньому демократизмі та соціальному русі, а ще мораль, на яку кожен народ повинен спиратися у боротьбі зі своїми ворогами [4, с.221].

Отже, Іван Мірчук — це філософ неокантіанець, котрий усе своє життя ішов у ногу з європейським інтелектуальним процесом, висвітлюючи у своїх філософських працях український світогляд і духовність, у яких він знаходив синтез сходу та заходу.

Проаналізувавши праці І.Мірчука про чеського філософа Т.Масарика «Філософ Масарик», «Філософські основи світогляду Масарика» можна зробити висновок, що філософська творчість Т.Масарика не охоплює проблем загального характеру, не розглядає основ та меж людського знання, не ставить космогонічних і метафізичних конструкцій, будучи при цьому не замкненою та не закріпленою у певних сталих логічних формах. Утім, незважаючи на це, І.Мірчук визначав цю філософську концепцію як величну, за її впливом на суспільство, та визначну за своїми результатами. Оскільки зазначав, що її вага та значення полягають насамперед в особі її автора, а вже потім у її безпосередньому відношенні до реального життя та його потреб.

І.Мірчук наголошує на тому, що при оцінці будь-якої філософії не слід забувати однієї дуже важливої обставини, а саме того факту, ким і як вона була проголошена. Об'єктивна вартість та оригінальність ідей залишаються завжди ті самі, але їх значення для життя, для людства починаються саме тоді, коли ці думки переходять в маси, викликаючи збурення громадськості. Тому дуже часто для поширення філософської системи важливішим є те, хто її проголошує, ніж самі думки, які в ній містяться. Авторитет великої індивідуальності (в даному випадку Т.Масарик) дуже часто вирішує там, де розумо-

вих аргументів не вистачає, де до слова приходить не інтелект, а почуття. Окрім цього, усі філософські праці Т.Масарика, на думку І.Мірчука, характерні тим, що їх предметом дослідження були теми, які черпалися із суспільної необхідності того часу, практично втілювалися у повсякденне життя і перебували в центрі загального громадського зацікавлення.

Література

1. *Віднянський С.* Україна в житті Т.Г.Масарика/ С.Віднянський // Хроніка 2000. — 1999. — № 29–30. С. 48–52.

2. *Масарик Т.Г.* Критика марксизму/ Т.Г.Масарик // Хроніка 2000. — 1999. — № 29–30. С. 26–36.

3. *Мірчук І.* Філософ Масарик// Іван Мірчук. Філософські студії. — за ред. М.Шафовала і Р.Яремка. — Мюнхен. — С. 337 — 344

4. *Мірчук І.* Філософські основи світогляду Масарика// Іван Мірчук Філософські студії. — за ред. М.Шафовала і Р.Яремка. — Мюнхен. — С. 207 — 224

5. *Нагорняк М.М.* Томаш Гаррі Масарик про духовно-етичний зміст демократії та її кризу /М.М.Нагорняк//Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки/ Ін-т держави і права імені В.М.Корецького НАН України. — К., 2007. — Вип. 38. — С. 655–664.

6. *Нагорняк М.М.* Т.Г.Масарик про регіональну інтеграцію в повоєнній Європі і місце в ній України /М.М.Нагорняк // Людина і політика. — 1999. — №1. — С. 39–45.

7. *Нагорняк М.М.* Філософсько-правове обґрунтування Томашом Г.Масариком теорії нації /М.М.Нагорняк //Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки/ Ін-т держави і права імені В.М.Корецького НАН України. — К., 2009. — Вип. 43. — С. 644–650.

8. *Опат Я.* Т.Г.Масарик і нова Європа / Я.Опат // Хроніка 2000. — 1999. — №29-30. С. 48–52.

Шендрик А.П.

**И. Мирчук о философских основах
мировоззрения Т. Масарика.**

В статье раскрывается суть философских идей Т.Масарика в творческом наследии И.Мирчука и их влияние на становление национального сознания в Чешской республике в частности, — в современной Украине и в славянском мире вообще. Выясняются философские взгляды Т.Масарика в интерпретации И.Мирчука. Определяются основные аспекты работ И.Мирчука о Т.Масарике. Раскрываются главные проблемы и основы славянской философии, по мнению И.Мирчука.

Ключевые слова: наука, религия, «религиозная демократия», марксизм, национальность, нация, «славянский вопрос».

Shendryk A.P.

**I.Mirchuk about philosophical bases
of world view of T. Masarika.**

In the article essence of philosophical ideas of T.Masarika opens up in the creative inheritance of I.Mirchuka and their influence on becoming of national consciousness in the Czech republic in particular, — in modern Ukraine and in the slavonic world on the whole. Principles of philosophical looks of T.Masarika light up in interpretation of I.Mirchuka. The basic aspects of labours of I.Mirchuka are outlined about T.Masarika. Main problems and bases of slavonic philosophy are determined from point of I.Mirchuka.

Keywords: science, religion, religious democracy, marxism, nationality, nation, slov”yanske question.

Надійшла до редакції 30.09.2011 р.